

IEVADS

Dižkoka loma

Dižkoks nav tikai iztēles un teiksmām apvīts simbols. Vēl 2018.gadā Latvijas Dabas fonds bija lēmis par gada dzīvotni nosaukt tieši dižkoku, lai pievērstu sabiedrības prātus teju paralēlajai pasaulei, kas noris milža augumā.

Dabas fonds pērn tēlaini salīdzināja, ka dzīvotne, kas veidojas lielajos kokos, ir kā veselas pilsētas ar ielām, mājokļiem un aktīvu sabiedrisko dzīvi. Veca koka lielajos zaros ligzdu var būvēt lieli putni, piemēram, baltie stārķi. Lielākos dobumos var ligzdot meža pūce, bet, ja koks ir

ūdens tuvumā, arī gaigala vai lielā gaura. Savukārt nelielajos dobumos iekārtojas mazie dobumperētāji putni, piemēram, dzilnīši, dažādas zilītes un melnie mušķērāji. Koku lapotnēs dzīvo simtiem kukaiņu sugu. Saules apspīdēts stumbrs un arī zari ir tās vietas, kur aug dažādi ķērpji, turpretī ēnā un mitrumā mājō citas sugas, tostarp aizsargājami ķērpji un sūnas. Uz veco koku stumbriem aug piepes, to skaitā arī īpaši aizsargājamās. Gareniskās plaisās vai zem atlupušas mizas pa dienu patveras sikspārņi, plašāki dobumi ar prauliem ir daudzu vaboļu mājvieta. Arī retajam kukainim lapkoku praulgrauzim tā ir vienīgā piemērotā dzīvesvieta.

Atcerēties ne tikai jubilejā

Latvijas dabas pieminekļu informatīvajā vietnē *dabasretumi.lv* minēts, ka pirmie mēģinājumi apkopot ziņas par veciem un vēsturiskiem kokiem bijuši jau pirmajos brīvās Latvijas gados. Tomēr jau par skrupulozāku dižkoku uzskaiti Latvijā var runāt līdz ar sešdesmito gadu beigām, tad mežkopis Staņislavs Šaliņš sabiedriskajā un zinātniskajā apritē esot ieviesis “dižkoku” jau kā terminu. 1974.gadā iznākusi pirmā šai tēmai veltītā grāmata, kurā bijuši minēti 626 koki.

Pirms nepilniem divarpus gadiem – 2017.gada vasarā – Dabas aizsardzības pārvalde (DAP) ziņoja par kopumā apzinātiem jau vairāk nekā 8000 dižkoku, gan uzsverot – zinātnieku

skatījumā tā ir tikai ceturtdaļa no mūsu zemes diženākajiem augu valsts pārstāvjiem. Tobrīd arī valsts simtgades gaidās tika uzsākts jauns projekts ar nosaukumu “Dižošanās”, aicinot iedzīvotājus savā apkārtnē meklēt šādus kokus un pievienot ziņas par to atrašanās vietu interaktīvajā kartē. Jau pirmajos pāris mēnešos dabas entuziasti un nacionālās jubilejas iedvesmotie iedzīvotāji bija pieteikuši apustūkstoti dižkoku, datus par vēl vairāk nekā diviem tūkstošiem koku projektam uzdevinājis dabas pētnieks Arnis Bērziņš. Līdz šim kopumā “Dižošanās” kartē pierēģistrēti gandrīz 3000 iespaidīgo koku, “Druvu” informēja DAP Dabas aizsardzības departamenta Dabas datu nodaļas vecākā eksperte Olga Girča.

Digitālās ierīcēs aplūkojamajā interaktīvajā kartē joprojām ir iespējams sniegt savu devumu, atbilstoši DAP norādēm veicot mērījumus un nofotografējot kādu jaunatklātu potenciālo dižkoku. Pārvaldes speciālisti dosies klātienē to apskot, ja ieteiktais koks tiks atzīts par dižkoku, tam piešķirs atpazīstamības zīmi. Vidzemes reģionālās administrācijas Dabas aizsardzības daļas vadītāja Ilze Strauta, kura dabā pārbauda iedzīvotāju iesniegtos datus par diženākajiem kokiem, apstiprina, ka lielākais entuziasma vilnis bijis valstiskās simtgades gaidās, taču uzsver – lai arī mazāk, bet joprojām regulāri pieņākot ziņas par kādu jaunatrstu esošo vai vismaz potenciālo dižkoku. □

Oficiāli reģistrēto dižkoku skaits vēsturiskajā Cēsu rajonā:

Novads	Dižkoku skaits	Potenciālo dižkoku skaits
Pārgaujas novads	131	3
Amatas novads	42	3
Raunas novads	40	1
Mores pagasts Siguldas novadā	21	-
Priekulu novads	16	1
Līgatnes novads	15	2
Cēsu novads	11	-
Jaunpiebalgas novads	11	-
Vecpiebalgas novads	9	4

Avots: Dabas aizsardzības pārvalde

Kas kaitē diženajiem

Lai gan laiku pa laikam izskan ziņas par gadījumiem, kad kāds patvaļīgi nocērt vietējas vai pat valstiskas nozīmes dižkoku, tomēr I.Strauta “Druvai” apliecināja, ka tas notiek reti. Viņaspriekš, visaktuālākā problēma dižkokiem – vismaz Vidzemes reģionā – ir nepārdomātā rīcība elektrolīniju apkopju laikā. “Saprotams, ka jānovērš zaru uzkrāšanās risks uz vadiem, tomēr ļoti bieži tā ir nežēlīga, nepdomīga lielo zaru apzāģēšana pat zem elektrolīnijas,” novērojums dalās dabas aizsardzības speciāliste. Pēdējos gados gan nedaudz esot izdevies uzsākt sarunas ar elektroapgādes uzņēmuma pārstāvjiem, tomēr kopumā šis jautājums neesot sakārtots. Pirms būtiskas koku apzāģēšanas būtu nepieciešamas konsultācijas ar šīs jomas ekspertiem. Pēc speciālistes teiktā, nereti pēc ievērojamās vainaga izgriešanas cieš sakņu sistēma un ievainotajiem kokiem lielākoties attīstās dažādas slimības.

DAP par īpaši saudzējamiem savulaik izcēlusi tieši lauksaimniecības zemēs esošos dižkokus, jo to dzīvotspēju viskrāsāk ietekmē lauksaimniecības aktivitātes. Lai gan savrupi augošie milzeņi tīrumos un pļavās šķiet neatņemama Latvijas ainavas un vēstures sastāvdaļa, vēl visai nesen pārvaldes darbinieki Jelgavas novadā konstatēja, ka šādu koku atlicis ļoti maz. No 2015. un 2016.gadā šī novada sešos pagastos apskotajiem 133 dižkokiem tikai 15 atradušies lauksaimniecības zemēs, līdz ar to ainaviskuma un nelielā skaita dēļ tie vēl jo vairāk uzmanāmi. □

Kā rūpēties

Dižkoku atbrīvošanas princips ir aktuāls vēl joprojām, jo,

kā uzsver dabas pētnieki, arī varenus apmērus sasniegušam kokam uzņemt nepieciešamo saules gaismu un augsnē esošās barības vielas krietni apgrūtina blakus ieauguši lielāki un mazāki citu koku dzinumi, krūmāji un pat sazēlušā zāle. Taču, pirms sākt glābt kādu tuvīno sirmozolu, ieteicams iepazīties ar Dabas retumu krātuves un Latvijas Dabas fonda sagatavotajiem padomjiem

“Dižkoku atbrīvošanas ceļvedī” (pieejams elektroniski), kur viegli uztveramā tekstā, fotogrāfijās un tām pievienotajos aprakstos var uzzināt, kā izprast veco koku stāvokli un kā risināt problēmas.

Īpašu uzmanību dižkokiem vajadzētu pievērst lauksaimniecības zemju īpašniekiem. Ja sāds koks atrodas apstrādājamā zemē, tuvojoties lauksaimniecības se-

zonai, jāizvēlas saudzīgas metodes, kas nekaitē šo dabas pieminekļu dzīvotspējai. Lai dižkokus saudzētu, nevajadzētu art zemi zem koka vainaga, vēlamā rīcība būtu izcirst dižkoku tuvumā esošos krūmus un apļaut zāli. Šādi ieteicams aprūpēt arī jebkuru citu lielo koku, kaut tas vēl nav sasniedzis dižkoka izmēru. □

Pirmā talka bija pie Ungurmuižas

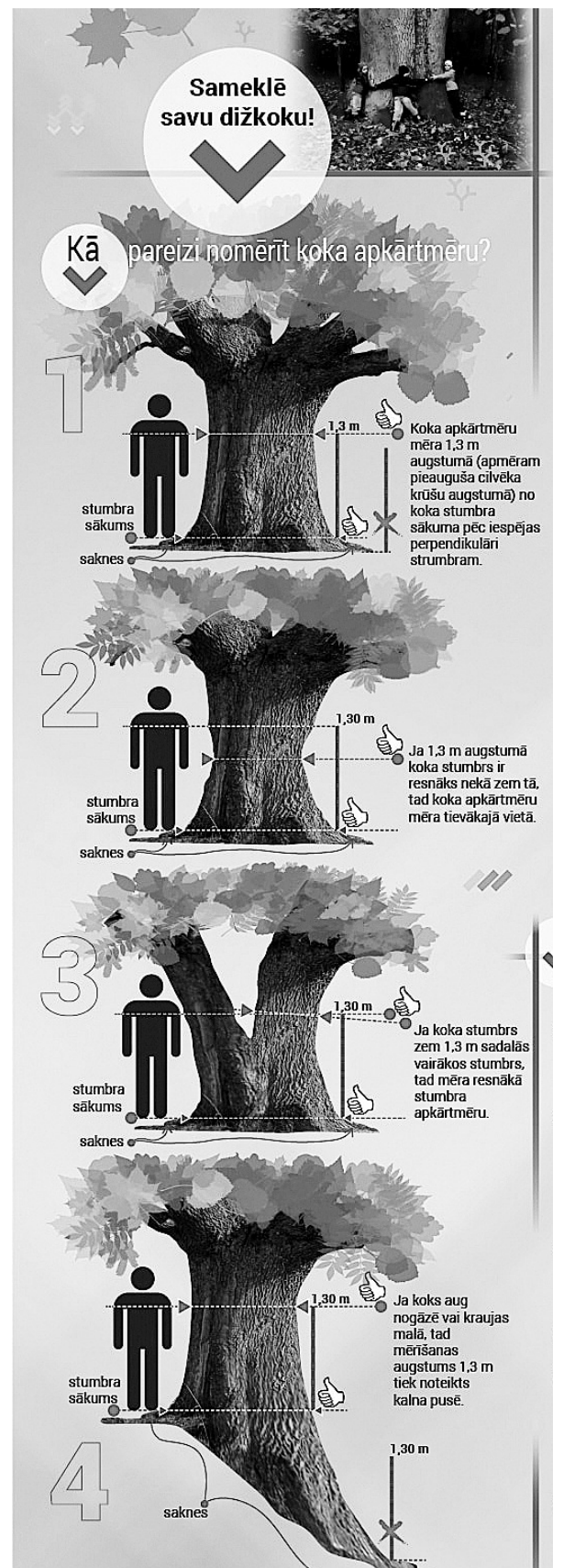
Novembris valsts svētku iespaidā dabas aizsardzības speciālistiem aizritējis dižkoku zīmē. Mūsupusē šomēnes bijuši divi izglītojošie pasākumi “Diži koki – dižā valstī”. Āraišu arheoloģiskajā parkā mēneša vidū norisinājās pieaugušo auditorijai paredzēta informatīva lekcija, zināšanu pārbaudījums uzdevumos un kopīga pastaiga, lai klātienē apgūtu dižkoka atpazīšanu. Līdzīga formāta pasākums, tikai bērniem, bijis arī nupat novembra pēdējās dienās, “Druvai” pastāstīja DAP Vidzemes reģionālās administrācijas Dabas izglītības centra vadītāja Anda Andrušaite.

Tīmeklī rodamās ziņas liecina, ka pārvaldes Latgales reģionālās administrācijas ieviesusi brīnišķīgu simbolisku tradīciju – tieši sagaidot valsts proklamēšanas gadadienu, ik reizi ar enerģiskākajiem apkaimes iedzīvotājiem kopīgā talkā atīrīt kāda dižkoka tuvāko apkārtni. A.Andrušaite apliecināja, ka arī Vidzemē šādi darbi ik pa laikam notiekot, tiem gan nav piešķirts tradīcijas aspekts.

Interesanti, ka vēsturiski tieši Vidzeme saistāma ar kaismīgu dižkoku izcelšanu saulē – tiešā un pārnēstā nozīmē. Aizgājušo personu biogrāfisko datu interaktīvā enciklopēdija “Nekropole”

liecina - no Jaungulbenes apkaimes nācis arī novadpētnieks un pedagogs Zelmārs Lancmanis, kurš pirmais sācis apkopot ziņas par vecajiem kokiem. Arī vēlākais dabas pētnieks Edvards Jansons, kurš trīsdesmito gadu beigās žurnālā “Daba un Zinātne” publicējis datus par 178 kokiem – dabas pieminekļiem, ir nācis no Vidzemes, Mētrienas pagasta Madonas pusē. Savukārt vēsturiskā Cēsu rajona teritorijā, precīzāk Ungurmuižā, 1976.gada rudenī sākās pirmās dižkoku atbrīvošanas talkas un dzima dzejnieka Imanta Ziedoņa iedvesmotā Dižkoku atbrīvošanas grupa jeb tautā sauktie *dageri*, kas vēl

nākamos 20 gadus pārstāigāja Latvijas novadus, glābjot ainavu un kultūrvēsturi, vēstīts Vidzemes Tūrisma asociācijas mājaslapā. □

Lappusi sagatavojuši
LĪGA SALNĪTE

Projektu finansē
Mediju atbalsta fonds
no Latvijas valsts
budžeta līdzekļiem

MAF
Mediju atbalsta fonds